

Tanrı, Maksimallik ve Kötülük Problemi

MÜNTEHA BEKİ

Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Türkiye
munteha.beki@yobu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-6906-3366>

Öz

Kötülük problemi, Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığının birlikte doğru olmasının rasyonel bir temelde açıklanamayacağı iddiasına dayanır. Ancak söz konusu problem, herhangi bir Tanrı anlayışından ziyade, *belirli* bir Tanrı tasavvurunun benimsenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Klasik teistik paradigmanın merkezinde yer alan *her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak iyi* Tanrı kavramsallaştırmasının temelini, önemli ölçüde Anselm'in "kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık" formülasyonunun oluşturduğu söylenebilir. Bu tanımlama çerçevesinde Tanrı'nın, tüm mükemmel niteliklere *mutlak* anlamda sahip olduğu varsayılmaktadır. Yujin Nagasawa, bu tür bir mükemmellik anlayışının benimsenmesi durumunda mantıksal kötülük probleminin kaçınılmaz hale geldiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda geliştirdiği "maksimal Tanrı" anlayışıyla, klasik/Anselmci teizme yöneltilen eleştirilere alternatif bir yanıt sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, Nagasawa'nın maksimal-Tanrı anlayışı Anselmci teizm bağlamında ele alınmış ve önerdiği modelin mantıksal kötülük problemine ne derece tatmin edici bir çözüm sunabileceği eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kötülük Problemi, Anselmci Teizm. Anselmci Tez, Maksimal Tanrı, Mutlak-Tanrı.

God, Maximality and the Problem of Evil

Abstract

The problem of evil is based on the assertion that the coexistence of God and evil cannot be coherently justified within a rational framework. However, this problem arises not from any conception of God, but rather from the endorsement of a particular conception. The conceptualization of an *omniscient, omnipotent, and omnibenevolent* God, which lies at the center of the classical theistic paradigm, is significantly based on Anselm's formulation of "that than which nothing greater can be conceived." Within this framework, it is assumed that God possesses all great-making properties to the *omni* degree. Yujin Nagasawa argues that adoption of the *omni*-perfect-God renders the logical

problem of evil becomes inevitable. In this regard, he aims to provide an alternative response to the criticisms directed at classical/Anselmian theism through his "maximal-God" model. This study examines Nagasawa's approach within the context of Anselmian theism and critically evaluates whether his proposed maximal-God model can offer a satisfactory solution to the logical problem of evil.

Keywords: Problem of Evil, Anselmian Theism, Anselmian Thesis, Maximal-God, Omni-God.

Giriş

Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığının bağdaşamayacağı düşüncesini ifade eden kötülük problemi, bu bağdaşmazlığın *belirli bir Tanrı* anlayışına bağlı olduğu varsayımına dayanır. Klasik teizme göre Tanrı her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mükemmel iyi bir varlıktır. Problem oluşturduğu düşünülen konu da *bu* niteliklere sahip bir varlığın var olması ile kötülüğün var olmasının birlikte doğru olamayacağı düşüncesidir. Tanrı'nın bilgi, kudret ve iyiliğe sahip olması değil; bu niteliklere *mutlak mükemmel* şekilde sahip olması, kötülüğün varlığı açısından bir problem olarak görülmektedir. Bu mutlak mükemmellik düşüncesi, kötülüğün varlığına izin vermeyecek veya bunu engelleyebilecek güçte bir varlığa işaret etmesi açısından meselenin düğümlendiği noktadır. Kötülüğün varlığının gerçek kabul edildiği bu problemle ilgili olarak, söz konusu niteliklere sahip bir Tanrı'nın var olması durumunda mantıksal tutarsızlık bulunduğunu iddia edenler olduğu gibi, Tanrı'nın varlığını ihtimal dışı kılan bir bağdaşmazlığın bulunduğunu savunanlar da vardır. Dolayısıyla, kötülük probleminin bir argüman olarak aleyhte öne sürüldüğü Tanrı anlayışı, klasik teizmin Tanrı anlayışıdır. Bu noktaya dikkat çeken Yujin Nagasawa, *mutlak mükemmel* niteliklere sahip Tanrı anlayışının yol açtığı bu problemin, klasik teizmin Tanrı anlayışının yeniden yorumlanmasıyla aşılabileceğini savunur. Buna göre, klasik teizmin Anselm'de ifadesini bulan bu mükemmellik düşüncesinin "maksimallik" yorumu, özellikle mantıksal kötülük problemine bir yanıt olabilecektir. Nagasawa, bu bağlamdan hareketle, maksimal Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığını birlikte savunmanın mantıksal olarak tutarsız olamayacağını ortaya koymaya çalışır. Ancak amacı, maksimal Tanrı anlayışının kötülüğün varlığını nasıl izah edebileceğini göstermek değildir. O, bu yaklaşımıyla, meselenin klasik/Anselmci teizm için bir problem olmaktan çıkabileceğini ve dolayısıyla mantıksal kötülük probleminin klasik teizmi reddetmek için bir argüman olarak öne sürülemeyeceğini gösterme amacındadır. Bu çalışmada, Nagasawa'nın öne sürmüş olduğu maksimal-Tanrı modelinin ne olduğu ve kötülüğün varlığı ile mantıksal olarak bağdaşıp bağdaşamayacağı üzerinde durulacaktır.

1. Klasik Teizm ve Kötülük Problemi

Geleneksel olarak teizmde Tanrı'nın mükemmel varlık olduğu, bu mükemmelliğin gereği olarak O'nun her şeyi bilme (*omni-science*), her şeye gücü yetme (*omni-potence*), mutlak iyilik (*omni-benevolence*) gibi niteliklere sahip olduğu genel bir kabuldür. Tanrı'ya bilgi, kudret, iyilik gibi nitelikler yüklenirken, Latince "omni" ön ekinin eklenmesiyle bu niteliklerin *mutlak mükemmelliğini* ifade eden anlama ulaşılır. Teizmdeki bu kabul, Tanrı'nın "mümkün en büyük/mükemmel varlık" olduğu düşüncesine dayandırılabilir. Bu ilahi mükemmellik anlayışının teizm geleneğinde merkezi bir role sahip olması ile klasik teistik yaklaşımlar, "mükemmel varlık teizmi" veya "mükemmel varlık teolojisi" adı altında değerlendirilmiştir.¹ Anselm'in "kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık" şeklindeki bilinen tanımıyla formüle edilen bu anlayışın, klasik teizmin temel sezgisini ifade ettiği söylenebilir. Bu formülasyona "Anselmci tez" (*the Anselmian thesis*) adının verilebileceğini savunan Nagasawa'ya göre, klasik teizmi geniş anlamda "Anselmci teizm" (*Anselmian theism*)² olarak adlandırmak da mümkündür.³ Anselmci tez, teistler için, Tanrı'ya mükemmel ya da büyük-yapıcı (*great-making*) niteliklerin atfedilebilmesine de imkân tanır.⁴ Hangi niteliklerin Tanrı'ya atfedileceği konusunda birtakım tartışmalar olsa da Anselmci tezin; bilgi, kudret ve iyilik gibi mükemmel niteliklere *mutlak/omni* anlamda sahip bir Tanrı anlayışını gerektirdiği düşünülmüştür. Bu duruma dikkat çeken Nagasawa, Anselmci teistlerin yaygın şekilde kabul ettiği bu anlayışın kısaca "mutlak-Tanrı tezi (*the Omni-God thesis*)" olarak ifade edilebileceğini öne sürer. Ancak bu tezin birçok sorunu da beraberinde getirdiğini iddia eden Nagasawa'ya göre, Anselmci teizme karşıt öne sürülen eleştirilere/argümanlara konu olan da esasında bu tezdur.⁵

Mutlak Tanrı anlayışına yönelik öne sürülen eleştiriler genelde her şeyi bilme, her şeye gücü yetme gibi niteliklerin kendi içinde tutarlı olup olmadığı veya birbiriyle tutarlı olarak savunulup savunulamayacağı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi; her şeyi bilme, her şeye gücü yetme nitelikleriyle ilgili paradoksların bu niteliklerin kendi içinde tutarsız olduğu; Tanrı'nın günah işleyememesi ile mutlak kudret ve iyilik niteliklerinin

¹ Bkz. Thomas V. Morris, "Perfect Being Theology," 21; Katherin A. Rogers, *Perfect Being Theology*, 6.

² Nagasawa'nın klasik teizmi Anselmci teizm olarak yorumlamasından hareketle çalışma boyunca onun bu yorumu bağlamında klasik teizm yerine "Anselmci teizm" ifadesi kullanılacaktır.

³ Yujin Nagasawa, "Anselmian Theism," 564-565. Ancak, Nagasawa'nın da belirttiği gibi, *Anselmci teze* dayanan Anselmci teizm ile *Anselm'in* kendi savunduğu teizmi birbirinden ayırmak gerekir. Anselm her ne kadar klasik teizmin önemli isimlerinden biri olsa da onun savunduğu teizm ile klasik/Anselmci teizmin her açıdan birebir aynı olmadığına dikkat etmek gerekir.

⁴ Bkz. Rogers, *Perfect Being Theology*, 12.

⁵ Nagasawa, "Anselmian Theism," 565.

birbiriyle tutarsız olduğu şeklindeki iddialar örnek verilebilir. Bunun yanı sıra, Tanrı'nın bu niteliklere sahip olması durumunda bunun kötülük gibi olgusal birtakım gerçeklerle bağdaşmayacağı şeklinde birtakım itirazlar da mevcuttur.⁶ Bu bağlamda kötülük problemi, klasik/Anselmci teizmin Tanrı anlayışına karşı öne sürülen argümanlardan biridir. Bu argümana göre problem şu önermeler kümesini öngörür:

1. Tanrı her şeye kadirdir.
2. Tanrı her şeyi bilir.
3. Tanrı mutlak iyidir.
4. Kötülük vardır.

Kötülük probleminin genel formülasyonunda bu önermelerin birbiriyle bağdaşmayacağı düşünülmeyle birlikte problemin mantıksal versiyonunda bu önermeler arasında tutarsızlık olduğu iddia edilmektedir. Buna göre, argümanın mantıksal yapısı, eğer kötülüğün varlığı doğru ise (1)-(3) önermelerinden en az birinin zorunlu olarak yanlış olması üzerine kuruludur. Zira bu niteliklere sahip bir Tanrı'nın var olması durumunda kötülüğün varlığı imkânsız görünmektedir. Ancak kötülüğün bilfiil dünyada gerçek olduğu düşünüldüğünde (1)-(3) önermelerinden en az birinin yanlış olduğu sonucuna varılır. Bu durumda Tanrı'nın varlığı imkânsız görünmektedir. Burada söz konusu edilen tutarsızlık şu şekilde açıklanabilir:

5. Eğer Tanrı varsa her şeye kadir, her şeyi bilen ve mutlak iyidir.
6. Eğer dünyada kötülük varsa bu durum Tanrı'nın ya her şeye kadir olmadığını ya her şeyi bilmediğini ya da mutlak iyi olmadığını gösterir.
7. Kötülük vardır.
8. Tanrı her şeye gücü yeten, her şeyi bilen veya mutlak iyi değildir.
9. Tanrı'nın varlığı imkânsızdır.

Buna göre kötülüğün varlığının doğru olması durumunda (5) ve (8) önermelerinin birlikte doğru olması imkânsız olacağı için, kötülüğün varlığı ile Tanrı'nın varlığı tutarsız olacaktır. Bu mantıksal tutarsızlığı gidermenin yolu ya kötülüğün varlığını ya da Tanrı'nın varlığını reddetmek olarak düşünülebilir. Kötülüğün varlığını kabul eden ateistler açısından bu tutarsızlık, Tanrı'nın varlığını reddetmeyle aşılabılır. Söz gelimi, J. L. Mackie ve Michael Martin gibi düşünürler bu problemin çözümüne yönelik bir yanıtın (1)-(3) önermelerinden birini veya ikisini reddetmemiz durumunda mümkün olduğunu savunurlar. Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığının

⁶ Nagasawa, "A New Defence of Anselmian Theism," 580-581, 586; Nagasawa, "Anselmian Theism," 568-569; Yujin Nagasawa, "The Maximal God and the Problem of Evil," 234-235.

mantıksal çelişki ifade edeceğini savunan Mackie için, Tanrı'nın her şeye gücü yeten olduğu veya mutlak iyi olduğu şeklindeki önermelerden en az birinin reddedilmesi çelişkiyi ortadan kaldıracaktır. Ona göre, mutlak kudret veya iyiliğe sahip olmayan bir Tanrı'nın varlığına inanmak kötülüğün varlığı açısından bir problem oluşturmayacaktır.⁷ Benzer düşünceyle Martin'e göre de kötülük probleminin geçersiz kılmaya çalıştığı "Tanrı", klasik teizmin mutlak niteliklere sahip Tanrı'sıdır. Diğer türlü bu niteliklere sahip olmayan bir Tanrı, kötülük problemine konu değildir.⁸ Dolayısıyla, mantıksal kötülük probleminin savunucularının kötülüğün varlığı ile tutarsız gördükleri şey, bir Tanrı'nın varlığı değil *belirli* niteliklere sahip bir Tanrı'nın var olduğu iddiasıdır. Bir başka ifadeyle, Mackie ve Martin gibi ateist düşünürlerin savunduğu şey *mutlak*-Tanrı anlayışını reddetmenin bir çözüm olacağı yönündedir. Kötülük probleminin çözümü için öne sürülen bu yanıt "mutlak-olmayan-Tanrı yanıtı" olarak adlandırmak mümkündür.⁹ Bunun anlamı, Nagasawa'nın ifadesiyle, *mutlak-Tanrı* tezinin yanlış olduğu ve aynı zamanda *Anselmci* tezin de yanlış olduğudur. Bu durumda *Anselmci* teizm de yanlış demektir.¹⁰

Buna karşın bir teist açısından, bu mantıksal tutarsızlıktan kaçınmak için (1)-(3) önermelerden birini veya birkaçını reddetmek makul görünmediği gibi kötülüğün varlığını reddetmek de makul bir seçenek gibi durmamaktadır. Her ikisinin varlığının doğru kabul edilmesinde herhangi bir tutarsızlık olmadığı iddiasına sahip kimi teistler, mutlak niteliklere sahip bir Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığının bağdaşabileceğini gösteren birtakım savunmalar (Plantinga'nın özgür irade savunması gibi) geliştirerek yanıt verme yoluna gitmektedirler. Bu noktada tutarsızlığı kabul eden bazı teistlere göre ise çözüm ancak mutlak-Tanrı anlayışından vazgeçmekle mümkün olabilir. Nagasawa'nın önerdiği çözüm bu anlamda benzerdir. Bu anlayışı reddetmenin ateizmle örtüştüğü düşünülse de teist birisi de bu tür bir çözüm yoluna gidebilir. Mutlak niteliklere sahip bir Tanrı anlayışının reddedilmesinin kötülük problemine önemli bir yanıt olduğunu savunan Nagasawa, bu tür bir yanıtta hareketle Anselmci teizmin yanlış olduğu sonucuna varmanın doğru bir çıkarım olmadığı düşüncesindedir. Ona göre, kötülük argümanının geçerli ve sağlam olması durumunda buradan çıkabilecek sonuç, Tanrı'nın var olmadığı değil sadece *mutlak kudrete veya mutlak iyiliğe sahip olmadığı*, yani *mutlak mükemmel olamayacağı* şeklinde olabilir. Böyle bir sonuç ise Anselmci teizmin yanlış olduğunu göstermek için

⁷ J. L. Mackie, "Evil and Omnipotence," 200.

⁸ Michael Martin, "A Disproof of the God of the Common Man," 232.

⁹ Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 238.

¹⁰ Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 237.

yeterli değildir. Kötülük probleminin Anselmci teizmin dayandığı tezi reddetmeyip mutlak niteliklere sahip Tanrı tezini reddettiğini dikkate aldığımızda, Anselmci teizmi reddetmede başarılı olmadığı rahatlıkla görülebilir.¹¹ O halde, Anselmci tezin mutlak-Tanrı tezini gerektirdiği ya da kötülük probleminin *doğrudan* Anselmci teze karşıt öne sürüldüğü gösterilmediği sürece bu problemin Anselmci teizm için bir tehdit oluşturduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla, kendisinden daha büyüğü düşünülemeyen varlık olmak mutlak-Tanrı olmayı gerektirmiyorsa kötülük probleminden hareketle Anselmci teizmin Tanrı'sını reddetmek de ateizm lehine bir argüman olmayacaktır.¹²

2. Nagasawa, Maksimal-Tanrı ve Kötülük Problemi

Kötülük probleminin bir argüman olarak Anselmci teizmi hedef alması, mutlak-Tanrı tezinden kaynaklanıyor görünmektedir. Nagasawa'ya göre, Anselmci teizm, Tanrı'nın mutlak değil *maksimal* mükemmel niteliklere sahip olmasını gerektiren bir tezle revize edilmelidir. Bilgi, güç ve iyiliğin maksimal tutarlı kümesine sahip bir Tanrı anlayışının Anselmci tez olarak savunulması durumunda, mutlak-Tanrı tezine yönelik eleştirilerden de kaçınmak mümkün olacaktır. "Maksimal-Tanrı tezi" olarak adlandırdığı bu yaklaşımla Nagasawa, Anselmci teizme yönelik itirazları *bir kerede* bertaraf etmeyi amaçlar ve bu yaklaşımı daha ekonomik bulur.¹³ Nagasawa'nın stratejisi; mutlak kudret, bilgi veya iyilik gibi mükemmel niteliklerin kendi içinde veya birbiriyle tutarsız olmasının, mükemmel varlık kavramının tutarsız olduğunu göstermeyeceği ve dolayısıyla Tanrı'nın maksimal büyüklüğünün tutarlı şekilde savunulmasına engel oluşturmadığı yönündedir. Maksimal-Tanrı teziyle Anselmci teizme yönelik güçlüklerin aşılabileceğini savunan Nagasawa, mantıksal kötülük problemine verilebilecek bir yanıt olarak "maksimal-Tanrı yanıtı"nı öne sürer. Bu yanıt, teistik bir Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı arasında bir tutarsızlık olmadığını göstermesi ve Anselmci teizmi koruması açısından bir *savunma* olarak görülebilir. Nagasawa'ya göre, kötülük problemi karşısında *teistik* bir yanıt mutlak-Tanrı kavramı yerine maksimal-Tanrı anlayışıyla geliştirilmelidir. Böyle bir yanıtın geçersiz sayılabilmesi ise Anselmci tez ve Anselmci teizmin çürütülmesi durumunda söz konusu olabilir. Bununla birlikte, maksimal-Tanrı yanıtının başarısı, bu anlayışın açıklama gücüne ve teizm açısından tutarlı, makul ve savunulabilir bir konumda olmasına bağlıdır. Bu sebeple maksimal-Tanrı tezinin tam olarak neye karşılık geldiği,

¹¹ Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 237.

¹² Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 243.

¹³ Nagasawa, "A New Defence of Anselmian Theism," 578; Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 235-236.

kendi içinde tutarlı olup olmadığı ve teistik bakış açısından savunulabilir olup olmadığı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Maksimal-Tanrı anlayışının mantıksal kötülük problemine yanıt olup olamayacağı, Nagasawa'nın öncelikle maksimallik ile ne tür bir mükemmellik anlayışını savunduğuna bağlı olarak ortaya konulabilir. Nagasawa, maksimal mükemmellik düşüncesinin Anselmci tezden çıkarsanabileceği düşüncesindedir. Anselmci tezin buna imkân vermesi söz konusu formülasyondan kaynaklanmaktadır. Buna göre, "kendisinden *daha büyüğü* düşünülmemeyen varlık" tanımındaki "daha büyük" ifadesi, semantik olarak karşılaştırma ve *-den daha büyük olma* ilişkisini içeren bir anlama sahiptir. Bu tanımlamanın aynı zamanda "mümkün *en büyük* varlık" anlamına geldiği dikkate alındığında benzer şekilde "en büyük" ifadesi de *ilişkisel* bir durumu ya da *maksimum* düzeyi göstermektedir.¹⁴ Bu açıdan bakıldığında Anselmci tanımın, Tanrı'nın hangi yönden ve ne düzeyde büyük/mükemmel olduğuna dair içeriksel bir tanımdan ziyade biçimsel ve ilişkisel bir tanım olduğu söylenebilir. Maksimal-Tanrı düşüncesinin içerik yönünden zayıf olması, maksimallik kavramının taşıdığı ilişkisel ve biçimsel yapıdan kaynaklanır. Bu durum, *maksimal büyük varlık* kavramından yola çıkıldığında, bir varlığın maksimal büyüklüğünün ancak bir başkasına nispetle belirlenebileceğini gösterir. Maksimallik kavramının "daha büyük" veya "en büyük" anlamlarını barındırması, bu büyüklüğün derecelendirilmesini ve mukayesesini zorunlu kılar. Bu sebeple "daha büyüğü düşünülmemeyen" ifadesi, bir karşılaştırma ya da bir şeye göre daha büyük olanı belirlememizi sağlayan ilişkisel bir anlama işaret eder. Bu durumda maksimallik, yalnızca ölçülebilir nitelikler için söz konusu olacaktır. Bilgi ölçülebilir bir nitelik olarak ele alındığında, x'in bildiği doğru önermelerin sayısı y'nin bildiğinden fazlaysa o zaman x, y'den daha bilgilidir. Eğer x'in bilgi düzeyini aşabilecek başka bir varlık yoksa bu durumda x, *maksimal* bilgiye sahiptir. Benzer bir mantıkla, güçlü olma niteliğinde de iki güçlü varlıktan birinin diğerinden daha güçlü olması mümkündür; dolayısıyla bu niteliğe sahip bir varlığın gücünü aşabilecek başka bir varlığın bulunmaması *maksimal* gücü ifade eder. Maksimum olma bir niteliğin en üst düzeyini ifade ediyorsa maksimal büyük varlık da büyüklük bakımından başka hiçbir varlık tarafından aşılamayacak olandır.¹⁵

Ne var ki bilgi, güç ve büyüklük gibi niteliklerde bir başka varlık tarafından aşılabilirlik maksimal duruma işaret etse de burada kritik soru şudur: Bir niteliğin maksimum sınırından bahsetmek mümkün müdür ve mümkünse bunun ölçütü nedir? Başka bir deyişle, söz gelimi niceliksel bir

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Munteha Beki, *Tanrı ve Mükemmellik*, 63-64.

¹⁵ Beki, *Tanrı ve Mükemmellik*, 64-65.

büyüklikte her zaman daha fazlasının eklenebileceği ve dolayısıyla en büyük sayı fikrinin tutarsız olduğu göz önüne alındığında, Tanrı'nın bilgi ve gücü için bir maksimum sınırdan bahsetmek güçleşir. Zira Tanrı'yı aşabilecek bir varlık bulunmasa bile Tanrı'nın bilgisi ve gücünün daha fazlasını tasavvur etmek mantıksal olarak mümkündür. Böyle ise Tanrı'nın bilgisi ve gücü, kendisini aşan bir varlığın bulunmaması anlamında maksimal olsa da sınırlı olacaktır. Ancak maksimum sınırı, ilişkisellikten bağımsız ve *mantıksal imkân* anlamında ele aldığımızda, bilginin maksimum sınırı bir varlığın bilinebilecek her şeyi bilmesi anlamına gelecektir. Her şeyi bilen bir varlık, mantıksal olarak bilinebilecek her şeyi bilir ve bilgi açısından hiçbir varlık tarafından da aşılamaz demektir. Bu anlamdaki maksimum sınır, mantıksal olanı ifade etmekle birlikte ilişkisel anlamdaki maksimum sınırı da kapsar.¹⁶ Bu durumda, kendisinden daha büyüğü tasavvur edilemeyen varlık olarak Tanrı'nın büyüklüğünü hem mantıksal imkân anlamında hem de ilişkisel olarak aşılamaz büyüklük biçiminde düşünebiliriz. O halde, *mantıksal imkân olarak maksimum sınır*, Tanrı için aynı zamanda mutlak-mükemmellik (*omni-perfect*) şeklinde de yorumlanabilir. Bir başkası tarafından aşılamayan anlamında *ilişkisel büyüklük* ise maksimal büyüklük/mükemmellik olarak değerlendirilebilir.¹⁷

Anselm'in "kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık" tanımlamasının, ilk bakışta mükemmelliği çağrışırsa da bu mükemmelliğin hem *mutlak* hem de *maksimal* olmak üzere her iki yoruma da açık olduğu görülmektedir. *Anselmci tez* olarak adlandırılan bu formülasyon, hem mutlak-Tanrı hem de maksimal-Tanrı anlayışını kapsayabilecek bir içeriğe sahiptir. Ancak Anselmci tezin "maksimal büyük varlık" anlamını taşımakla maksimal-Tanrı tezine daha yakın olduğunu savunan ve bu sebeple ilişkisel bir mükemmellik anlayışını benimseyen Nagasawa, bu tezden mutlak-Tanrı tezinin çıkarılmasının zor olduğunu savunur.¹⁸ Bu bağlamda, kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık kavramından Tanrı'nın niteliklerine dair içeriksel (*substantial*) bir çıkarımda bulunulamayacağını öne sürmektedir. Ona göre, Tanrı'nın *her şeyi bilen*, *her şeye gücü yeten* ve *mutlak* iyi olduğunu iddia edebilmek için daha fazla argümana ihtiyaç vardır.¹⁹ Bu ise Anselmci teizmin temelindeki Anselmci tezin mutlak-Tanrı anlayışını gerektirdiği iddiasının bir temelden yoksun olduğu anlamına gelecektir.

¹⁶ Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için Bkz. William E. Mann, "The Divine Attributes," 152-155.

¹⁷ Benzer bir düşünceyle Daniel Hill de "uluhiyet" kavramının *mutlak mükemmellik* veya *maksimal büyüklük* olarak anlaşılabilirliğini öne sürer. Bkz. Daniel J. Hill, *Divinity and Maximal Greatness*, 2.

¹⁸ Nagasawa bunu "lineer model (*the linear model*)" adını verdiği ve geliştirdiği bir yöntemle savunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nagasawa, "Models of Anselmian Theism," 70-76.

¹⁹ Nagasawa, "Anselmian Theism," 569.

Mutlak-Tanrı anlayışının maksimal-Tanrı anlayışına göre daha içeriksel bir tez olduğunu kabul eden Nagasawa, Anselmci teizme yöneltelen eleştirilerin de bu içeriksel karakter nedeniyle ortaya çıktığını savunur.²⁰ Kötülük probleminin de mutlak-Tanrı anlayışına karşı öne sürüldüğü dikkate alındığında benzer bir durumu ilişkisel mükemmellik için söylemek zordur. Maksimallik tezine göre Tanrı; bilgi, kudret ve iyiliğin maksimum tutarlı kümesine/birlikteliğine sahip olan ve kendisini aşan bir varlığın bulunmaması anlamında mükemmel bir varlıktır. Nagasawa, mutlak-Tanrı tezinin kendi içinde ve kötülük gibi olgularla tutarsızlık gösterdiğini, buna karşın maksimal-Tanrı anlayışının bu nitelikleri tutarlı bir küme içinde savunarak aşılamaz bir mükemmelliği koruyabileceğini iddia eder. Bu sebeple maksimal-Tanrı tezi, mutlak nitelikleri reddettiği için mantıksal kötülük argümanının tutarsızlık iddialarını bertaraf eder görünmektedir. Ancak burada şu sorunlar karşımıza çıkmaktadır: Maksimal-Tanrı anlayışı kendi içinde tutarlı mıdır; bu tezle mantıksal kötülük argümanındaki tutarsızlık giderilmiş midir; ve böyle bir anlayışın savunulması durumunda bunun teizm açısından teolojik bedeli nedir?

Maksimal-Tanrı anlayışının tutarlı olup olmadığı, “maksimal tutarlı küme”nin tam olarak nasıl bir kümeye karşılık geldiğine bağlı olarak ele alınabilir. Bu nokta, maksimal tutarlı bir Tanrı’nın varlığı ile kötülüğün varlığının mantıksal olarak tutarlı olup olamayacağını göstermesi açısından önemlidir. Buna göre Tanrı; bilgi, güç, iyilik niteliklerinin her birine maksimal derecede mi sahiptir yoksa bu niteliklerin *kombinasyonuna* mı maksimal dereceye kadar sahiptir? Nagasawa, öyle anlaşıyor ki Tanrı’nın bilgi, güç, iyilik niteliklerinin her birine değil, bu nitelikler kombinasyonuna maksimal derecede sahip olduğunu kabul eder görünmektedir. Yani Tanrı, bilgi, güç ve iyiliğin birlikte ve aynı varlıkta örneksendiği şekilde maksimal derecede mükemmeldir, ancak bu niteliklerin her birine maksimum düzeyde sahip değildir.²¹ Nitekim Nagasawa, klasik teizmin mutlak-Tanrı tezinin mutlaklıktan kastının -mantıksal olarak- maksimum bilgi, maksimum kudret ve maksimum iyilik olduğunu iddia ederek, kendi tezinin ise Tanrı’nın bilgi, kudret ve iyiliğin maksimum tutarlı kümesine sahip olduğunu öne sürer.²² Dolayısıyla burada bu niteliklerin her birinin maksimal olmasını değil, bir küme olarak maksimal olmasını savunduğu görülmektedir.

Nagasawa, bu iddiayı desteklemek için Anselmci tezdeki “daha büyüğü düşünülemeyen”den hareketle epistemik olarak mümkün senaryolardan (mümkün dünyalardan) bahseder. Bu senaryolarda Tanrı’nın bilgisi, gücü ve

²⁰ Nagasawa, “Anselmian Theism,” 565.

²¹ Einar Duenger Bohn, “Anselmian Theism and Indefinitely Extensible Perfection,” 673.

²² Nagasawa, “A New Defence of Anselmian Theism,” 577, 586.

iyiliği bir başka varlıkla (x'le) farklı şekillerde karşılaştırılır. Tanrı'nın bu niteliklerinden birinde (içlem ya da kaplam açısından) bir eksiklik olması durumunda bile Tanrı yine x'den toplamda daha büyük kalacaktır. Söz gelimi, Tanrı, bilemeyeceği bir önermenin olması durumunda mutlak bilgili değildir, ancak hala maksimal bilgiye sahiptir.²³ Dolayısıyla, Tanrı her yönden mutlak olmasa da maksimal mükemmel olduğu sürece bu senaryolar maksimal-Tanrı tezini korur. Nagasawa, buradan hareketle maksimal-Tanrı tezinin Anselmci teizme yöneltlen eleştirileri aşabileceğini göstermeye çalışır. Mutlak kudrete karşı bir eleştiri olarak öne sürülen taş paradoksu geçerli ise o zaman Tanrı mutlak kadir değildir; ancak bu durum, Tanrı'nın mümkün en büyük varlık olmasına engel değildir. Benzer şey, Tanrı'nın günah işleyememesi durumunda mutlak iyilik ve kudret niteliklerinin çatışmasında da düşünülebilir. Bu paradoks da Tanrı'nın kudret ve iyiliğinin *birlikte* mutlak olamayacağını gösterir, bunun doğru kabul edilmesi Tanrı'nın maksimal olmasını ortadan kaldırmayacaktır. Kötülük problemi de aynı mantıkla ele alınabilir. Kötülüğün varlığı ile Tanrı'nın mutlak kudret, bilgi ve iyiliğe *aynı anda/birlikte* sahip olması çelişse de bu argümandan Tanrı'nın maksimal düzeyde *güçlü, bilgili ve iyi* olmadığı sonucunu çıkarmak problemlidir.²⁴

Bu epistemik senaryolar, maksimal nitelikler kümesinin mümkün en tutarlı biçiminin düşünülebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu senaryolarda önemli olan, tek tek bu niteliklerin büyüklüğünü karşılaştırmak değil, bir bütün olarak bu kümenin başka varlıklara nispetle maksimal büyüklüğünü göstermenin mümkün olmasıdır.²⁵ Ancak Nagasawa'nın maksimal büyük tutarlı nitelikler kümesiyle ilgili birden fazla senaryodan bahsetmesine karşın, bu kümelerden hangisinin maksimum tutarlı olduğuna dair net bir fikir sunmaması dikkate değerdir. Bu durumda, birden fazla maksimum tutarlı nitelikler kümesi mümkün olabileceği gibi, bunlardan hangisinin en üst maksimum tutarlılığa sahip olabileceği belirsizdir. Böyle ise Tanrı'nın belli bir maksimum tutarlı nitelikler kümesine sahip olduğunu kabul ettiğimizde, bu durumda Tanrı'ya denk veya O'ndan daha büyük maksimal varlıkların olması da mümkündür. Nagasawa, bunun farkında olarak, Tanrı'nın niteliklerinin maksimal olmasının özsel bir sınırının olması gerektiğini kabul eder; aksi takdirde bu nitelikler sonsuza kadar gidebileceği için Tanrı kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen olmayacaktır. Dolayısıyla Anselmci tez de açıkçası yanlış olacaktır.²⁶ Ancak Nagasawa bu

²³ Nagasawa'nın öne sürdüğü mümkün senaryolar için bkz. Nagasawa, *Maximal God*, 94-100.

²⁴ Nagasawa, *Maximal God*, 100-101.

²⁵ Nagasawa, "A New Defence of Anselmian Theism," 592.

²⁶ Nagasawa, "A New Defence of Anselmian Theism," 593.

tutarsızlıktan kaçınmak için maksimum sınırı kabul etmekle birlikte, bu sınırın ne olduğunu açık kılmaz. Maksimal kombinasyonda bu niteliklerin her biri maksimum sınırdan olmasa da bilgi, güç ya da iyilik niteliklerinden birinin daha fazlasının olması mümkünse bu sonsuza kadar gidebilir. Söz gelimi, iki maksimal nitelikler kümesinden -her şey eşit olduğunda- birindeki bilginin diğerinden fazla olarak artması durumunda bu küme daha büyük olacaktır. Ancak bir küme olarak bakıldığında bu maksimal kümenin de en üst sınırının olması mümkün görünmemektedir. Eğer mükemmellik sonsuza kadar genişletilebilirse o zaman Tanrı daha büyüğü düşünilemeyen olamaz. Oysa mükemmelliğin maksimum mümkün örneğini yakalamanın yolu *daha* mükemmel bir varlığın var olma olasılığını zorunlu olarak dışarda bırakmaktır. Dolayısıyla, maksimal büyüklük derecelendirilebilir ve daha fazlası eklenebilir (*indefinitely extensible*) olacağı için maksimal-Tanrı tezi tutarsız görünmektedir.²⁷

Nagasawa'ya göre, bununla birlikte, niteliklerin maksimal olmasını belirleyen şey, daha fazlasını ekleyerek elde edilen bir büyüklük değil, mutlak niteliklere benzer şekilde aşılamazlık olmalıdır. Maksimal bilgi, güç ve iyilik niteliklerinin kendi içinde potansiyel anlamda sonsuz olmasının bunların özsel bir sınırının olmadığı anlamına gelmediğini iddia eder. İnsanın bilmesi, yapması ya da iyilik kapasitesinin sonsuz sayıda olasılıkları içerdiğini düşünebiliriz; bu durum bu niteliklerin maksimum sınırı olmadığını göstermek için yeterli değildir.²⁸ Buna göre, potansiyel sonsuzluk içerse bile bir niteliğin maksimum sınırını belirleyen şey başkalarına nispetle aşılamaz olmasıdır. Ancak bu durum, ilişkisel bir mükemmelliğin maksimum sınırından bahsetmenin anlamsız olabileceğini gösterir. Nagasawa'nın da ilahi bilgi, güç ve iyiliğin aşılamazlığının tam olarak ne tür bir sınıra sahip olduğunu ve hangi sınırdan bunların maksimal tutarlı küme olabileceğini açıkça ortaya koymadığı söylenebilir. Savunduğu tezle bir taraftan *sadece tek* bir kombinasyon ima eder gibi görünürken, diğer taraftan öne sürdüğü senaryolarla büyüklük açısından birden fazla tutarlı küme ya da kombinasyon düşünmenin imkânına işaret eder. Bu ise "maksimum tutarlı küme" ifadesinin anlamını yitirebileceği gibi bir tutarsızlığı da beraberinde getirir: Mutlak ya da mantıksal olarak en üst sınırı öngörmeksizin bir niteliğin maksimum sınırından bahsetmek ya da maksimum tutarlı kümenin ne olduğunu tanımlamak mümkün görünmemektedir. Nagasawa'nın, maksimal-Tanrı tezinin tek bir kümeyi/kombinasyonu içerdiğine ilişkin bir argüman getirmesi beklenirken, muğlak bir tez öne sürerek bu

²⁷ Bohn, "Anselmian Theism and Indefinitely Extensible Perfection," 679.

²⁸ Nagasawa, *Maximal God*, 107-108.

yükümlülükten kaçındığı söylenebilir.²⁹ Nitekim Nagasawa, bu eleştiri olasılığına karşın, maksimal-Tanrı anlayışının yorumu açık ve esnek bir çerçeve sunduğunu iddia eder. Onun için bu çerçeve, ispat yükümlülüğünü daha çok mükemmel varlık teizmine karşı çıkanlara yüklemenin yolunu açan bir hamle gibi durmaktadır.³⁰

Peki, Tanrı'nın bilgi, güç ve iyiliğin maksimal tutarlı kümesine sahip olmasının mümkün olduğunu varsaydığımızda bu tür bir Tanrı tasavvuru kötülük olgusuyla bağdaşabilir mi? Nagasawa'nın mantıksal kötülük problemine karşı öne sürdüğü maksimal-Tanrı yanıtı, Tanrı'nın mutlak-mükemmel niteliklerini reddetme konusunda "mutlak-olmayan-Tanrı yanıtı" ile ortak görünmektedir. Ancak Nagasawa, kendi yanıtı ile bu yanıt arasında önemli bir fark olduğunu öne sürer. Bu fark, mutlak-mükemmel nitelikleri açıkça reddetmek yerine daha ılımlı bir anlayış ile Tanrı'nın bu niteliklere sahip olup olmadığını açık bırakmasıdır.³¹ Yani, mutlak-olmayan yanıt mutlak nitelikleri bütünüyle ortadan kaldırmayı amaçlarken, maksimal-Tanrı yanıtı bu nitelikleri esneterek mümkün en yüksek ya da maksimal düzeyde savunmaya imkân tanır. Dolayısıyla maksimal-Tanrı anlayışı, mutlak nitelikleri tamamen reddetmeyip bunları mantıksal bir düzleme çekmeye çalıştığı için bu yönüyle mantıksal kötülük probleminin savunucularından ayrışır. Böylece Tanrı'nın "kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık" olduğu düşüncesini korumayı sürdürür. Nagasawa'ya göre bu yanıt stratejik olarak daha avantajlıdır; çünkü Anselmci teiste, Tanrı'nın gücü ve iyiliği ile ilgili mutlak bir düşünceyi savunmaksızın kötülük problemini çözmesine imkân verir.³² Bu çözümün avantajı, bir taraftan Tanrı'nın mükemmelliğinden vazgeçmeden diğer taraftan ise mutlak-Tanrı anlayışını reddetmekle birlikte mutlak-olmayan-Tanrı gibi daha düşük bir Tanrı anlayışını savunmaksızın öne sürülebilmesidir. Diğer türlü kötülük probleminin çözümünde maksimal-Tanrı yanıtı ile mutlak-olmayan Tanrı yanıtı arasında fark kalmayacaktır.

Bu bağlamda eleştiri geliştiren McGrath'a göre, Tanrı'nın mutlak kudret ve iyiliğini reddetmek bir yanıt olamadığı gibi benzer şekilde daha az kudrete veya iyiliğe sahip bir Tanrı'nın varlığı kabul etmekle de kötülük problemi yerini koruyacaktır. Tanrı'nın kudretinin mutlak olmaması, kötülüğe karşı etkisiz kalmasının yanı sıra insanın önleyebileceği kötülükler karşısında ondan daha güçsüz olduğu gibi bir sonuç da doğurabilir. Bu durum, Anselmci

²⁹ Andrew M. Bailey, "Review: Maximal God: A New Defence of Perfect Being Theism by Yujin Nagasawa," 279.

³⁰ Bu konu için bkz. Nagasawa, *Maximal God*, 105-106.

³¹ Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 238.

³² Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 238.

teizm açısından önemli bir sorundur. Mutlak gücü olmayan bir Tanrı'nın ise ibadete layık olacağını düşünmek mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan mutlak iyi olmayan bir Tanrı kötülüğü engellemeye gücü yetse de bunu istemeyecektir. Dolayısıyla bu durum da ilk seçenekle aynı sonuca varacaktır.³³ Benzer bir soruna McCloskey de dikkat çeker. Ona göre, mutlak kudret veya iyiliği reddetmek kötülük problemine bir çözüm olmadığı gibi Tanrı'nın mutlak olmayan güç ve iyiliğe sahip olması durumunda da kötülüğü niçin engellemediği sorusu geçerliliğini koruyacaktır. Tanrı, mutlak güce sahip olmasa da bizden çok daha güçlü olarak kötülüğü engelleyebilir. Ancak mutlak güç ve iyiliğe sahip olmayan bir Tanrı'nın ibadete değer olduğu söylenemez.³⁴

Nagasawa, her iki düşünürün, mutlak-Tanrı anlayışını reddettiğimizde kötülük probleminin süreceğini göstermede başarısız olduklarını savunur. Ona göre, mutlak-olmayan-Tanrı yanıtının amacı, Tanrı'nın mutlak güç ve iyiliğe sahip olmaması koşuluyla varlığı ile kötülüğün varlığının bağdaşabileceğini göstermektir. Böyle bir varlığın ibadete değer olup olmaması ayrı bir mevzu ve kötülük probleminden bağımsızdır. Her iki düşünürün de mutlak güç ve iyilik niteliklerini ibadetin uygun nesnesi olmanın gerekli koşulu olarak kabul etmeleri tartışmaya açık görünmektedir. Ayrıca, Nagasawa'ya göre, mutlak kudreti reddettiğimizde kötülüğü elimine etmek için Tanrı'nın bizim kadar güçlü olmadığı iddiası da tartışmalıdır. Söz gelimi, bir yetişkinin bir çocuğun yapabileceği bir şeyi yapamaması onun kadar güçlü olmadığı anlamına gelmediği gibi, Tanrı'nın bizim bir kötülüğü ortadan kaldırmamız gibi bir gücü yoksa bundan bizim kadar güçlü olmadığı anlamı da çıkmaz.³⁵ Nagasawa, Tanrı'nın gücünü insan gücü ile karşılaştıran bu itirazları makul bulmadığı gibi mutlak-olmayan-Tanrı yanıtını reddetmek için de yeterli görmez. Anselmci teizmin mutlak-Tanrı tezine bağlı kalması gerekmediğini savunan Nagasawa'ya göre, Tanrı'nın mutlak kadir veya iyi olmadığına inanan biri için kötülük problemi gibi bir problem olmayacağına dair Mackie'nin iddiası geçerlidir.³⁶

Maksimal-Tanrı yanıtı da benzer bir iddiaya dayanmakla birlikte Tanrı'nın mutlak niteliklerinden doğrudan vazgeçmeksizin kötülük problemini çözmeyi amaçlar. Ancak, Todd'a göre, Nagasawa'nın bu stratejisi, ilahi nitelikler konusunda geçerli olsa da kötülük problemi için geçerli değildir. Mutlak niteliklerden birinin veya ikisinin tutarsız olduğunu göstermek en fazla bu niteliklerin tutarsız olduğunu gösterir; bir teist bu

³³ P. J. McGrath, "Evil and the Existence of a Finite God," 63-64.

³⁴ Bkz. H. J. McCloskey, *God and Evil*, 66-67.

³⁵ Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 240-241.

³⁶ Nagasawa, "The MaximalGod and the Problem of Evil," 242.

tutarsız nitelikleri reddedip Tanrı'nın mümkün en büyük varlık olduğunu savunmaya devam edebilir. Ancak maksimal-Tanrı tezi söz konusu tutarsızlıkların meydana okumasından etkilenmese de Tanrı ile kötülük olgusu arasındaki tutarsızlıkta benzer şekilde etkilenemeyeceği söylenemez. Kötülük meselesi, Todd'a göre, mümkün en büyük (ya da maksimal) varlığın var olduğunu kabul eden bir teist için kenara koyacağı bir mesele değildir; zira dünyadaki kötülüğün türleri ve miktarı mümkün en büyük varlığın var olmasını ihtimal dışı kılabilir. Dolayısıyla "mutlak-Tanrı" tezinden "maksimal-Tanrı" tezine geçiş de bu meseleyi çözmeyeceği için maksimal-Tanrı teziyle ilgili herhangi bir iddia bu tür bir meydan okumaya direnemez.³⁷ Hasker, benzer şekilde, kendi içinde tutarlı olan bir maksimal-Tanrı kavramının, dünyadaki kötülüğün türleri ve miktarı dikkate alındığında tutarsız ya da son derece ihtimal dışı olmasının epistemik olarak mümkün olduğunu ifade eder. Bunun imkânı ortaya konulduğunda maksimal-Tanrı anlayışı da reddedilecektir. Tanrı'nın gücünün maksimal olması durumunda da dünyadaki kötülüğe izin verdiği sürece ahlaken mükemmel olamayacağı söylenebilir.³⁸

Hasker, kötülük argümanının sadece mutlak-Tanrı anlayışını hedef almadığına, maksimal-Tanrı tezinin de bu eleştiriye konu olmasının kaçınılmaz olacağına dikkat çeker. Çünkü bu tez; bilgi, güç ve iyiliğe maksimal şekilde sahip bir Tanrı anlayışı olarak kötülüğü engellemeye gücü yeten ve bunu isteyecek kadar iyi olan bir Tanrı'nın varlığını savunma iddiasını içinde barındırır. Dolayısıyla, kötülük argümanı maksimal-Tanrı tezinin de bilfiil dünyadaki kötülüklerle bağdaşmadığını gösterdiği takdirde iki tez arasında bir fark kalmaz. Bu durumda maksimal-Tanrı tezi, mantıksal kötülük argümanı karşısında gücünü yitirecektir. Ancak bu argümanın başarısı, Nagasawa'ya göre, metafiziksel olarak daha büyüğü düşünilemeyen varlığın imkânsız olmasının gösterilmesine bağlıdır ve maksimal-Tanrı anlayışı için tehdit oluşturacak şey ancak şu olabilir: Eğer kötülük problemi ile bilfiil dünyadaki kötülüğün daha büyüğü düşünilemeyen bir varlığın bilgisi, gücü veya iyiliğinden "ödün vermeyi" gerektirecek düzeyde olduğu gösterilebilirse sorun var demektir. Ancak, bilfiil dünyadaki kötülüğün nicelik ve niteliğinin, Tanrı'nın *sadece* bilgi, güç ve iyilik sıfatlarından ödün vermeyi gerektirecek kadar olduğunu göstermek; Tanrı'nın *her şeyi* bilme, *her şeye* gücü yetme veya *mutlak* iyi olma niteliklerinden ödün vermeyi gerektirecek kadar büyük olduğunu göstermekten çok daha zordur.³⁹

³⁷ Patrick Todd, "The Greatest Possible Being Needn't be anything Impossible," 539-541.

³⁸ William Hasker, "Review: Maximal God: A New Defence of Perfect Being Theism by Yujin Nagasawa," 244.

³⁹ Nagasawa, *Maximal God*, 114.

Anselmci tezin mutlak-Tanrı anlayışı kadar maksimal-Tanrı anlayışını da içerdiği dikkate alındığında, Nagasawa için maksimallik düşüncesini kabul etmek zorunlu olarak mutlak nitelikleri dışlamayı gerektirmediği gibi mükemmel varlık teizminin geçerliliği de buna bağlı değildir.⁴⁰ Ancak Nagasawa'nın bu iddiası, mutlak-Tanrı anlayışının teistler için açık bir seçenek olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Bir başka ifadeyle, Nagasawa'nın maksimal-Tanrı modelinin, biçimsel olarak yenilikçi gibi görünse de klasik teizmin mutlak niteliklerini mantıksal tutarlılık adına askıya aldığı ya da "açık seçenek" haline getirdiği öne sürülebilir. Ancak bunun teistler için nasıl açık bir seçenek olabileceğini anlamak güçtür. Teistik geleneklerin önemli bir kısmının ilahi mükemmellikleri mutlak kabul etmesi bir yana, böyle bir Tanrı'ya inananlar için Tanrı'nın her şeyi bilip bilmediği ya da her şeye gücünün yetip yetmediği nasıl açık bir soru/seçenek olarak kalabilir?⁴¹ Bu durumda Anselmci teizmin savunduğu Tanrı'nın mükemmel bilgisi, kudreti ve iyiliği tartışmaya açık nitelikler haline gelecektir. Böyle bir Tanrı tasavvuru ise klasik teizm açısından teolojik bir bedel ödemek anlamına gelir. Diğer taraftan, maksimal-Tanrı'nın mümkün olduğunu kabul etmek Tanrı'nın mutlak güç, mutlak bilgi ve iyiliğe sahip *olmadığı* seçeneğini kabul etmek demektir. Ancak Nagasawa, bu seçenek doğru olsun ya da olmasın Tanrı'nın maksimal varlık olmasının değerinden bir şey kaybetmediği düşüncesindedir.

Bununla birlikte, mutlak güç gibi mutlak niteliklerin paradokslarla karşılaşmasının kaçınılmaz olmasının maksimallik düşüncesiyle aşılabileceğini savunan Nagasawa'nın kendi tezinin de bu tür paradokslardan kaçınamayacağı söylenebilir. Söz gelimi, maksimal-Tanrı'nın bir başka maksimal-Tanrı yaratıp yaratamayacağı gibi bir soru, maksimal-Tanrı anlayışına yönelik bir paradoks oluşturabilir. Bu sorunun olumsuz yanıtlanması halinde bunu yapabilecek bir başka Tanrı düşünülebileceği için Tanrı'nın maksimal olmasıyla da tutarsız olacaktır. Yine olumlu yanıtı da benzer şekilde tutarsız görünmektedir.⁴² Dolayısıyla, mutlak-mükemmel Tanrı anlayışından maksimal Tanrı anlayışına geçmek de bu sorunlardan kaçınmak için başarılı görünmemektedir. Kaldı ki, mutlak-Tanrı anlayışına karşı öne sürülen taş paradoksu gibi problemler, klasik teizmde mutlak niteliklere ilişkin mantıksal sınırlamalara dikkat çekilerek aşılmaya çalışılır. Gerçek bir sınırlama olmayan ve klasik teizm içinde kalan bu yaklaşımlara karşın, klasik teizmde yapısal düzeyde bir revizyona giden Nagasawa'nın maksimal tezinde ilahi niteliklerde gerçek bir sınırlamadan bahsedilebilir.

⁴⁰ Nagasawa, *Maximal God*, 93.

⁴¹ Bailey, "Review: Maximal God", 278.

⁴² Majid Amini, "Theological Revisionism: From God to Maximal God," 52-53.

Öyle ki klasik teizmin Tanrı'nın mutlak bilgi, kudret ya da iyilik niteliklerinden biri imkânsız kabul edilirse maksimal-Tanrı anlayışını savunan biri için bu nitelikler vazgeçilebilirdir. İlahi nitelikleri bir anlamda esnekleştiren bu yaklaşım, bir argüman olarak kötülük problemi karşısında da mutlak niteliklerden vazgeçmeyi teklif etmektedir.⁴³ Bu durumda, Nagasawa'nın maksimal-Tanrı modelinin, kendisini aşan bir varlık olmamakla birlikte bilgi, kudret ve iyiliği *sınırlı* olan bir Tanrı anlayışını savunduğu açıktır. Maksimal-Tanrı anlayışı sadece ilişkisel anlamda bir aşılamazlığı savunduğuna göre, maksimal-Tanrı tezinin de mantıksal kötülük problemine konu olması kaçınılmazdır. O halde, kötülük problemi, mutlak-Tanrı anlayışına karşıt bir argüman olduğu gibi benzer şekilde maksimal-Tanrı anlayışına da bir tehdit olacaktır. Dolayısıyla, ilişkisel ve sınırlı mükemmellik olarak maksimal bilgi, güç ve iyiliğe sahip bir Tanrı'nın varlığını kabul etmek de kötülüğün varlığı konusunda açıklamayı bekleyen bir problemle yüzleşmek durumundadır.

Maksimal-Tanrı tezine yönelik bu güçlükleri aşmanın bir yolu, maksimal kümeyi oluşturan niteliklerin derecelerinin sabit değil değişken olabileceğini varsaymak olabilir. "Değişken maksimal-Tanrı (*Fluctuating maximal-God*)" şeklinde adlandırılan bu yaklaşımda, Tanrı'nın bilgi, güç ve iyiliğinin aksiyolojik değeri maksimal olduğu sürece bu niteliklerin derecesinin değişebileceğini iddia etmenin, maksimal-Tanrı tezine yönelik eleştirileri karşılayabileceği savunulur.⁴⁴ Bu tür bir yaklaşımın kötülük argümanına da bir yanıt olabileceği öne sürülmektedir. Nagasawa'nın maksimal-Tanrı anlayışının geliştirilebileceğini savunan bu yaklaşım, kötülüklerin zamana, mekâna ve duruma göre değiştiğini dikkate aldığımızda, maksimal niteliklerin derecesinin de buna göre değişebileceğini varsayan ve zamansal olan bir maksimal-Tanrı anlayışını ifade eder. Diğer türlü ya sabit bir maksimal küme olmalı ya da kötülüğün dağılımını açıklayan ve değişken maksimal bir kümeden bahsetmek mümkün olmalıdır. Bu tür bir maksimal-Tanrı anlayışı ile klasik ilahi sıfatların değişkenliğinin savunulmasının kötülük problemine bir çözüm olabileceği iddiasındadır. Mevcut ve değişebilen kötülüklerin varlığını Tanrı'nın bilgi, güç veya iyiliğinin belirli bir derecesiyle ve sabit bir model üzerinden açıklamanın zorluğu dikkate alındığında, bu niteliklerin derecelerinin zamana/duruma/mekana göre değişebileceğini savunmak kötülük problemine bir yanıt olabileceği gibi, Nagasawa'nın maksimal-Tanrı tezinin çıkmazlarını da karşılayacaktır.⁴⁵ Nagasawa'nın önerisinin açıklayıcı gücünü de artıracığı düşünülen bu

⁴³ Jeff Speaks, "Permissible Tinkering with the Concept of God", 591.

⁴⁴ Anne Jeffrey vd., "Fluctuating Maximal God," 232.

⁴⁵ Jeffrey vd., "Fluctuating Maximal God," 243.

yaklaşım, maksimal niteliklerin her birinin derecesi ya da maksimum sınırı değişken olsa da bu niteliklere sahip bir Tanrı anlayışının tutarlı şekilde savunulabileceği iddia edilmektedir. Ancak bu tür yaklaşımlarla maksimal-Tanrı tezinin “değişken-Tanrı tezi”ne kadar götürülebilen keyfi birtakım açıklamalara vardığı görülür.⁴⁶ Diğer bir ifadeyle, maksimal-Tanrı anlayışının bu şekilde savunulmasının, klasik teizmin Tanrı anlayışını kaygan bir zemine çektiği söylenebilir. Dolayısıyla, kötülük problemine karşı Anselmci teizmi savunmak adına, dağıtılmış kötülüğün varlığına karşı çözüm olarak dalgalı maksimal-Tanrı anlayışını savunma iddiası pek makul görünmemektedir. Maksimal-Tanrı anlayışının belirsizlik içermesinin beraberinde getirdiği bu tür yaklaşımlar, klasik teizm açısından (ilahi değişmezliği reddetme gibi) bedeli ağır sonuçlara götürebilir. Dolayısıyla, görünen o ki, maksimal-Tanrı tezinin mutlak-Tanrı tezine kıyasla daha basit, yalın ve ekonomik olduğu iddia edilse de esasında çözülmesi çok daha güç problemleri de beraberinde getirdiği açıktır.

Son olarak denilebilir ki, bir varlığın bilgi, güç ve iyiliğinde maksimal büyük olması, onun tamamen mükemmel ya da mükemmele yakın olduğunu göstermek için yeterli değildir. Oppy’nin de işaret ettiği gibi, maksimal büyük varlığın mükemmel varlık olduğunu söylemek zor olduğu gibi böyle bir varlık belki en fazla mükemmele yakın olabilir. Anselmci “kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen” ifadesinin muğlak bir tanımlama olduğu dikkate alındığında böyle bir varlığın mükemmel büyüklük ile maksimal büyüklük arasında bir yere mi tekabül ettiği, öyle ise bunun gerekçesinin ne olduğu cevaplanmaya muhtaçtır. Dahası, maksimal büyük varlığın ibadete değer olduğu ve hatta bir “tanrı” olarak tanımlanıp tanımlanamayacağını bile *a priori* bir garantisi yoktur. Mükemmel ya da mükemmele yakın bir varlığın Tanrı olması ve ibadete değer olması makul iken maksimal varlığın böyle olabileceği kendi başına nasıl temellendirilebilir?⁴⁷ Diğer taraftan, maksimal-Tanrı tezinin tam olarak ne tür bir mükemmelliği içerdiği noktasında muğlak ve birçok güçlüğü de beraberinde getirecek şekilde yoruma açık olmasının “kendisinden daha büyüğü düşünilemeyen varlık” tanımlaması ve maksimallik düşüncesinden kaynaklandığı açıktır. Nitekim, Nagasawa’nın Anselmci tanımlamadan alternatif bir anlayış olarak *modal panenteizmin* çıkarılabileceğini savunduğu çalışması bunun bir örneği olarak düşünülebilir.⁴⁸ Nagasawa’nın savunduğu maksimal-Tanrı düşüncesinin

⁴⁶ Bu konudaki yaklaşımların eleştirisi için bkz. Asha Lancaster-Thomas, “Fluctuating Maximal God, the Problem of Inconsistent Evil, and Spacetime Changes,” 96-108; William Patterson, “The Problem of the Distribution of Evil and a Fluctuating Maximal God,” 157-165.

⁴⁷ Graham Oppy, “Perfection, Near-Perfection, Maximality, and Anselmian Theism,” 137.

⁴⁸ Bu çalışma için bkz. Yujin Nagasawa, “Modal Panentheism,” 91-105. Ayrıca, konumuzla doğrudan ilgili olmamakla birlikte farklı görüşleri için Nagasawa’nın sistematik kötülüğü varoluşsal bir sorun

esasinda mutlak-Tanrı tezinden önemli bir kopuşu ifade ettiğı ve bu şekilde alternatif Tanrı tasavvurlarına imkân vermesi burada özellikle dikkat çekilmesi gereken önemli bir noktadır.⁴⁹ Nagasawa'nın maksimalliği bir strateji olarak öne sürmesi de bu yorumu destekler görünmektedir. Ancak Anselmci teizmin güçlükleri ve eleştirilerinden korunmayı amaçlıyor olsa da öne sürülen modelin, beraberinde getirdiğı problemler dikkate alındığında teizm açısından makul, tutarlı ve savunulabilir olduğunu söylemek zordur. Maksimal-Tanrı anlayışı biçimsel olarak bir revizyon gibi görünse de *mutlak* sıfatlardan vazgeçmek, teizmin metafizik açıklama gücünü de zayıflatacaktır.

Sonuç

Sınırlı bir Tanrı anlayışı olan maksimal-Tanrı düşüncesini savunan Nagasawa'nın öne sürdüğü model, mantıksal kötülük problemi karşısında Anselmci teizmi koruma iddiasıyla ortaya atılmış stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Ancak bu model, *mutlak*-Tanrı anlayışının karşılaştığı tutarsızlık iddialarından kaçınmayı amaçlarken, kendi içinde ciddi belirsizlikler ve güçlükler barındırmaktadır. Maksimal tutarlı kümenin tam olarak ne anlama geldiğı, bu kümenin nasıl belirleneceğı ve tek bir maksimal kümenin mi yoksa birden fazla maksimal kümenin mi mümkün olduğu gibi temel sorular yanıtızsız kalmaktadır. Tanrı, maksimal büyük bir varlık olarak tüm diğer varlıkları aşıyorsa o zaman kötülüğü engelleyebilecek bir bilgi, güç ve iyiliğe de sahip demektir. Bu tür bir yaklaşım, mutlak-Tanrı ile kötülüğün varlığı arasındaki tutarsızlığı çözümlüyor gibi görünse de benzer bir tutarsızlık maksimal-Tanrı ve kötülüğün varlığı arasında da kurulabilir. Maksimal-Tanrı anlayışının ilahi nitelikleri esnetmesi, bu tutarsızlığı ortadan kaldırması açısından yeterli görünmediğı gibi birçok belirsizlik ve güçlükler içermesi de bu anlayışı, mantıksal kötülük problemine yanıt olarak savunması zor bir pozisyona taşıdığı açıktır. Dahası, Nagasawa'nın maksimal-Tanrı modeliyle kötülük problemine doğrudan bir çözüm getirme amacında olmayıp klasik teizmin Tanrı anlayışını esneterek hatta ödün vererek sorunu ertelediğı de söylenebilir. Diğer taraftan, Nagasawa'nın savunduğı anlamda bir maksimal-Tanrı anlayışının klasik teizm açısından ödeteceğı teolojik bedel küçümsenmemelidir. İlahi nitelikleri "açık seçenek" haline getiren bu yaklaşım, teistik inancın merkezinde yer alan Tanrı'nın

olarak ele aldığı ve ateizm karşısında teizmin daha avantajlı olduğu düşüncesinin değerlendirmesi için bkz. Musa Yanık, "Kötülük Problemi ve Ateizm: Yujin Nagasawa'da Sistematik Kötülük Problemi," 356-378; Yine, Nagasawa'nın kötülük problemiyle ilgili olarak çoklu evren panteizminin monistik panteizmden daha cazip olduğu düşüncesinin ele alındığı bir başka çalışma için bkz. Fatma S. Erkan, "Çoklu Evren Panteizmi ve Kötülük Problemi: Yujin Nagasawa Örneğı," 35-48.

⁴⁹ Nagasawa'nın, mükemmel varlık teizminin prensipte politeizmin bazı versiyonlarıyla bağdaştığı gibi panteizm ve panenteizmle de bağdaşabileceğini açıkça öne sürmesi dikkate değerdir. Bkz. Nagasawa, *Maximal God*, 13.

mutlak bilgi, kudret ve iyiliğe sahip olduğu iddiasını sarstığı söylenebilir. Maksimal-Tanrı tezinin kötülük problemi karşısında mutlak-Tanrı anlayışından daha avantajlı olduğu iddiası da tartışmalıdır; zira ilişkisel ve sınırlı bir mükemmellik anlayışı benzer şekilde kötülüğün varlığını açıklama yükümlülüğü altındadır. Nagasawa'nın stratejisinin biçimsel bir yenilik gibi görünse de, esasen klasik teizmin mutlak niteliklerini askıya alan ve Tanrı kavramını kaygan bir zemine çeken bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu sebeple, Nagasawa'nın savunduğu maksimal-Tanrı tezinin, mükemmel varlık teizmi için tutarlı, makul ve savunulabilir bir alternatif sunduğunu iddia etmek güçtür. Son tahlilde, Nagasawa'nın öne sürdüğü strateji Anselmci teizm açısından makul olabilir, ancak Anselmci teizmin dayandığı Anselmci tezin klasik teizmin temel iddiası olması gerektiği de açık değildir. Klasik teizmin Tanrı anlayışının mutlak mükemmel oluşunu tek başına Anselmci tezden alarak oluşturulduğu söylenemeyeceği gibi bu tür bir anlayışın maksimallik düşüncesini dışlayacağı da söylenemez. Ancak Nagasawa'nın savunduğu türden bir maksimal Tanrı anlayışını da klasik teizmin sınırları içinde savunmak zor görünmektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

YZ Kullanım Beyanı / Declaration of AI use:

Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir. / The author declared that no AI-assisted technologies were used in the creation of this article.

KAYNAKÇA

- Amini, Majid. "Theological Revisionism: From God to Maximal God." *Cogito: Multidisciplinary Research Journal* 8:2 (2016): 49-55.
- Bailey, Andrew M. "Review: Maximal God: A New Defence of Perfect Being Theism by Yujin Nagasawa". *Faith and Philosophy* 36:2 (2019): 275-279.
- Beki, Müntehe. *Tanrı ve Mükemmellik*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.
- Bohn, Einar Duenger. "Anselmian Theism and Indefinitely Extensible Perfection." *The Philosophical Quarterly* 62:249 (2012): 671-683.
- Erkan, Fatma Somuncuoğlu. "Çoklu Evren Panteizmi ve Kötülük Problemi: Yujin Nagasawa Örneği." *TSBS Bildiriler Dergisi* 4 (2024): 35-48.
- Hasker, William. "Review: Maximal God: A New Defence of Perfect Being Theism by Yujin Nagasawa." *International Journal for Philosophy of Religion* 86:3 (2019): 243-246.

- Hill, Daniel J. *Divinity and Maximal Greatness*. London: Routledge, 2005.
- Jeffrey, Anne, Asha Lancaster-Thomas, Matyáš Moravec. "Fluctating Maximal God." *International Journal for Philosophy of Religion* 88:3 (2020): 231-247.
- Lancaster-Thomas, Asha. "Fluctuating Maximal God, the Problem of Inconsistent Evil, and Spacetime Changes." *Religious Studies* 59 (2023): 96-108
- Mackie, J. L. "Evil and Omnipotence." *Mind* 64:254 (1955): 200-212.
- Mann, William E. "The Divine Attributes." *American Philosophical Quarterly* 12:2 (1975): 152-159.
- Martin, Michael. "A Disproof of the God of the Common Man." *The Impossibility of God*, ed. Michael Martin – Ricki Monnier, içinde 232-241. New York: Prometheus Book, 2003.
- McCloskey, H. J. *God and Evil*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.
- McGrath, P. J. "Evil and the Existence of a Finite God." *Analysis* 46:1 (1986): 63-64.
- Morris, Thomas V. "Perfect Being Theology." *Noûs* 21:1 (1987): 19-30.
- Nagasawa, Yujin. "A New Defence of Anselmian Theism." *The Philosophical Quarterly* 58:233 (2008): 577-596.
- Nagasawa, Yujin. "Anselmian Theism." *Philosophy Compass* 6:8 (2011): 564-571.
- Nagasawa, Yujin. "The Maximal God and the Problem of Evil." *Models of God and Alternative Ultimate Realities*, ed. Jeanine Diller – Asa Kasher, içinde 233-244. New York: Springer, 2013.
- Nagasawa, Yujin. "Models of Anselmian Theism." *Faith and Philosophy* 30:1 (2013): 3-25.
- Nagasawa, Yujin. "Modal Panentheism." *Alternative Concepts of God: Essays on the Metaphysics of the Divine*, ed. Andrei A. Buckareff – Yujin Nagasawa, içinde 91-105. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Nagasawa, Yujin. *Maximal God: A New Defence of Perfect Being Theism*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Nagasawa, Yujin. *The Problem of Evil for Atheists*. Oxford: Oxford University Press, 2024.
- Oppy, Graham. "Perfection, Near-Perfection, Maximality, and Anselmian Theism." *International Journal for Philosophy of Religion* 69:2 (2011): 119-138.
- Patterson, William. "The Problem of the Distribution of Evil and a Fluctuating Maximal God." *International Journal for Philosophy of Religion* 96 (2024): 157-165.
- Rogers, Katherin A. *Perfect Being Theology*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000.
- Speaks, Jeff. "Permissible Tinkering with the Concept of God". *Topoi* 36 (2017): 587-597.
- Todd, Patrick. "The Greatest Possible Being needn't be anything Impossible." *Religious Studies* 51:4 (2015): 531-542.
- Yanık, Musa. "Kötülük Problemi ve Ateizm: Yujin Nagasawa'da Sistematik Kötülük Problemi." *Felsefe Dünyası* 73 (2021): 356-378.